

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ СУДОМ ПРИСЯЖНИХ

ЧЕРНОВСЬКИЙ Олексій Костянтинович - кандидат юридичних наук, доцент кафедри Правосуддя юридичного факультету Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича, Заслужений юрист України

ФЕДИНА А.В. - Суддя Першотравневого районного суду м. Чернівці, кандидат юридичних наук

В даній статті аналізується діюче законодавство та проекти законодавчих актів, які регулюють порядок кримінальних проваджень судом присяжних, праці українських і зарубіжних авторів, пов'язані зі становленням і перспективами розвитку суду присяжних в Україні, розглядаються окремі дискусійні питання та пропозиції щодо удосконалення інституту присяжних.

Постановка проблеми

Як відомо, суд присяжних є невід'ємною частиною судочинства багатьох держав, у яких діють його різні моделі, – в Англії, США, Австралії, Канаді, Німеччині, Австрії, Іспанії та ін. В науково-практичних коментарях до Кримінального процесуального кодексу України вказано, що «українське законодавство імплементувало європейську (континентальну) модель суду присяжних» [2, с. 168]. Отже, вітчизняне законодавство нині адаптоване до загальноновизнаних європейських та світових демократичних цінностей, що стало розвитком відповідних положень Конституції України, де вказано, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, ч. 4 ст. 124 Конституції України закріплює форму його участі у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних.

Порядок їх обрання, формування суду присяжних, їх повноваження і порядок діяльності та категорії справ, у розгляді яких вони беруть участь, визначені За-

коном України «Про судоустрій і статус суддів», внесеними змінами до Закону та процесуальними кодексами. Таким чином, законодавче закріплення відновлення суду присяжних в Україні повинно сприяти вирішенню одного з головних завдань судової реформи – демократизації правосуддя, необхідністю реального забезпечення прав і свобод людини, утвердження верховенства права, реалізацією принципів змагальності та рівності сторін обвинувачення і захисту у кримінальному провадженні, що має сприяти ухваленню законних, обґрунтованих і справедливих судових рішень.

Крім того, вимога втілення в життя «справедливого суду» є однією із головних вимог Ради Європи до України, яка взяла на себе зобов'язання зробити це при входженні в систему цієї впливової міжнародної структури. Разом з тим, запроваджена в Україні судово-правова реформа характеризується непослідовністю та потребує виваженого і кардинального реформування, а забезпечення захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, а також охорона прав, свобод та законних інтересів громадян в сфері кримінального судочинства має покладатися на неупереджений, справедливий суд за участю присяжних. Також, залишаються не вирішеними спірні питання, пов'язані із теорією і досвідом існування суду присяжних, запровадження його в Україні.

Ступінь наукової розробки проблеми

Дослідження даної теми торкалися у своїх працях багато відомих вчених, зокрема: Ю.М. Бисага, М.М. Кастрян, О.М. Ларін, В.Т. Маляренко, М.М. Михеєнко, М.М. Палінчак, І.Л. Петрухін, І. Русанова, Р. Савонюк, О. Сидорчук, Ю.І. Стецовський, О.Г. Яновська та інші.

Метою статті є обґрунтування шляхів вдосконалення розгляду кримінальних проваджень судом присяжних з метою забезпечення кожній людині прав, свобод гарантованих статтею 6 Європейської Конвенції з прав людини та Конституцією України.

Виклад основного матеріалу

У всьому світі суд присяжних вважається гуманнішим і демократичнішим в порівнянні з традиційною формою судочинства. Суд присяжних в Україні – це форма судочинства, при якій рішення про винність або невинність обвинуваченого приймається колегією, яка складається із двох професійних суддів, один з яких є головуючим та трьох присяжних (непрофесійних суддів), – людей, що не мають юридичної освіти. При винесенні судового рішення присяжні керуються лише власним розумінням закону, яке нерозривно пов'язане з особливостями їх правосвідомості та в разі необхідності мають право передбачене ч.1 ст. 386 КПК України просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених в судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа.

На думку більшості практикуючих юристів суд присяжних в Україні наразі не є народним судом, це просто розширена колегія, яку треба вдосконалювати. На думку відомого науковця, члена Центральної ради громадської організації «Українське юридичне товариство» Миколи Сірого суд присяжних дуже ефективний інструмент оздоровлення судової системи, відновлення довіри до суду з боку громадян, але для того, щоб суд присяжних служив суспільству, він повинен бути повноцінним, тобто необхідний перехід до класичного суду присяжних

який би складався з двох окремих колегій – колегії присяжних, яка повинна складатися з 12-ти осіб, і професійного судді чи декількох суддів окремо. Колегія присяжних повинна діяти самостійно, вирішувати питання факту злочину, а вже юридичну кваліфікацію має надавати суд.

Юридична невизначеність, суттєві недоліки суду присяжних та інші причини призвели до дискусії серед фахівців у галузі кримінального процесу і поділу їх на прихильників і противників запровадження суду присяжних. Серед недоліків суду присяжних називають: вплив емоцій на прийняття ним вердикту; відсутність у присяжних правових знань [11, с.19-20], що заважає винесенню правильного і справедливого вердикту; велику ймовірність впливу на його рішення як представників захисту і обвинувачення, так і професійного судді [20, с.20]. Ряд українських правників дотримуються поглядів, що суд присяжних на сьогоднішній день – це інститут, який морально застарів, а його включення у судочинство України є помилкою законодавця. На їх думку, це «крок назад», запровадження такого інституту в країні, де немає ні теоретичного, ні практичного досвіду його діяльності, виглядає абсурдно [3, с. 72].

В. Котляр також вважає, що суд присяжних в правовому розвитку – це крок назад. Він є прихильником суду за участю народних засідателів і зазначає, що більш-менш об'єктивний суд – це суд шеффенів, суд народних засідателів, кожен з яких має однаково з суддею право в процесі, тобто європейська (або континентальна) судова система [9, с. 72].

На думку відомого науковця та практика В. Маляренка, суд присяжних є малопродуктивним, складним і громіздким, запроваджується не до всього спектра справ, а лише щодо незначної їх категорії, і то тільки у першій інстанції, але вимагає великих зусиль держави з підготовки законодавчої бази і чималих коштів [14, с. 3-4]. У 2006 р. Рада суддів України також висловила протидію суду присяжних і послалась по суті на такі ж самі аргументи. Протилежної думки дотримувался І.Л. Петрухін, який вказав, що ефективність і популярність суду при-

сяжних залежать від рівня правосвідомості, правової культури населення і ступеня розвитку демократичних устоїв життя суспільства [17, с. 6].

Що стосується кількісного складу суду присяжних також немає одностайності. Наприклад, в Англії і США – 12 присяжних складають колегію і вирішують питання факту, тобто про винуватість чи невинуватість підсудного (обвинуваченого). Професійні судді вирішують питання права, тобто про покарання [15, с. 67].

В інших країнах професійні і непрофесійні судді об'єднані в єдину колегію і спільно вирішують питання і факту, і права. У Франції – три судді і дев'ять засідателів, в Італії – два судді і шість засідателів [15, с. 67]. В Іспанії з 20 кандидатів визначають журі з 9 присяжних [23, с. 140].

Слушною, на наш погляд, є позиція С.В. Оверчук, якою пропонується зупинитись на розширеному складі журі, яке складається з 12 присяжних. Ця модель вже була випробувана на землях України після судової реформи 1864 р. і довела свою життєздатність. Християнська ментальність, яка є панівною на теренах України, саме з кількістю обраних з дванадцяти добродесних осіб та одним, посвяченим у знання, підсвідомо пов'язує основну ознаку правосуддя – справедливості [16, с. 372].

Іншої думки дотримується Р. Савонюк. На його погляд для України найбільш оптимальним був би суд, до якого входило б дев'ять присяжних засідателів, обраних шляхом жеребкування з п'ятнадцяти присяжних, викликаних для участі у розгляді конкретної справи. При цьому сім перших засідателів мають основними (вони утворюють товариство присяжних), а два останні – запасними. Ці дев'ять присяжних засідателів разом з трьома професійними суддями і будуть судом присяжних.

Проектом Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо суду присяжних» запропоновано внести зміни до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» і ввести нове поняття «Журі присяжних», яке формується у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України. Добір кандидатів

у журі присяжних здійснюється за допомогою програмного забезпечення Державного реєстру присяжних. Порядок ведення Державного реєстру присяжних буде визначатися окремим Законом України «Про Державний реєстр присяжних». Що стосується кількісного складу суду присяжних, то проектом також передбачено введення нових понять «мале журі» (шість присяжних) та «велике журі» (дванадцять присяжних), що за наслідками розгляду кримінальної справи постановлює вердикт з питань, віднесених до його компетенції». Під поняттям «вердикт» запропоновано розуміти – рішення суду присяжних за наслідками розгляду кримінального провадження.

Крім того, даним проектом передбачено також розмежування за категоріями судових проваджень, які будуть розглядатися «малим» і «великим журі». Так, судове провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого (одного із обвинувачених) – судом присяжних (мале журі). Суд присяжних (мале журі) здійснює судовий розгляд у складі одного професійного судді та шести присяжних. Судове провадження у суді першої інстанції щодо особливо тяжких злочинів, за вчинення яких передбачено покарання понад десять років позбавлення волі або довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого (одного із обвинувачених) – судом присяжних (велике журі). Суд присяжних (велике журі) здійснює судовий розгляд у складі одного професійного судді та дванадцяти присяжних.

В Україні суд присяжних розпочав свою роботу в 2012 році із прийняттям нового кримінального процесуального законодавства. Як свідчить судова практика в даний час ця форма судочинства повноцінно реалізується по всій країні, а обвинувачені все частіше починають користуватися правом на розгляди їх справи судом присяжних, гарантованим їм Конституцією України, у зв'язку з чим вивчення чинників, що впли-

вають на судові рішення ухвалені судом присяжних набуває особливої актуальності. Так, з початком дії нового кримінального процесуального законодавства і до березня 2014 року в Україні судом присяжних розглянуто 32 кримінальних провадження, з них, по 29 кримінальних провадженнях були ухвалені обвинувальні вироки, зокрема судами першої інстанції Автономної Республіки Крим, Луганської, Харківської, Дніпропетровської, Волинської областей і по 3-х кримінальних провадженнях виправдувальні вироки, зокрема судами першої інстанції Сумської, Чернівецької та Львівської областей.

На думку психологів існує безліч різних чинників, які впливають на прийняття рішення присяжними. Умовно їх можна поділити на зовнішні і внутрішні. До зовнішніх чинників можна віднести наступні: особливості кримінального провадження, свідчення свідків, потерпілих, експертів, процедура їх допиту, особливості обвинуваченого, діяльність адвоката і прокурора, роз'яснення судді. Внутрішні чинники розділяють на соціально-демографічні і психологічні.

До соціально-демографічних характеристик в першу чергу відносяться невід'ємні характеристики особи такі як стать, вік, расова і етнічна приналежність, а також соціально-економічний статус, рівень освіти, місце проживання, участь в судах присяжних у минулому. До психологічних особливостей відносять такі характеристики особи як рівень правосвідомості, міру авторитаризму, стереотипи і забобони, а також емоційний стан. На нашу думку, з метою вдосконалення інституту суду присяжних в Україні та позитивного впливу психологічних чинників на прийняття рішення присяжними по кримінальних провадженнях необхідно залучення професійного психолога в якості спеціаліста, оскільки вплив саме внутрішніх чинників, зокрема психологічних, не настільки однозначний, як вплив зовнішніх чинників.

Висновки

Враховуючи все вищевикладене, на нашу думку, необхідно на законодавчому рівні визначити перелік питань, які ставляться на

обговорення головуючим по справі для присяжних при ухваленні остаточного судового рішення, змінивши при цьому зміст статей 391 та 368 КПК України. На нашу думку, для вирішення присяжних необхідно поставити наступні питання: Чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа? Чи винен обвинувачений у вчиненні цього кримінального правопорушення? Чи є обставини, що обтяжують та пом'якшують покарання обвинуваченого? Всі інші питання, передбачені статтею 368 КПК України необхідно поставити виключно професійним суддям, оскільки всі вони містять виключно юридичні терміни, та без спеціальної юридичної освіти не можуть юридично правильно бути сприйнятими пересічними громадянами. Звісно, необхідно також, і в цілому підвищувати правосвідомість і моральність нації, тому що суд присяжних, перш за все, повинен спиратися на моральні фактори, на почуття справедливості та неупередженості.

Літератури

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К., 1996. – 46 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х., 2012. – 768 с.
3. Бисага Ю.М. Суд присяжних: проблеми та перспективи: навчальний посібник / Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Кастрян М.М. – Ужгород, 2002. – 372 с.
4. Бринцев В. Нормативне і організаційне забезпечення участі представників народу у здійсненні правосуддя / В. Бринцев // Право України. – 2004. – № 5.- С 29-32.
5. Дулов А.В. Судебная психология / А.В. Дулов. – Минск : Вышэйш. шк., 1970. – 392 с.
6. Еникеев М.И. Юридическая психология с основами общей и социальной психологии: учебник для вузов / М.И.Еникеев – М. : Норма, 2005. – 640 с.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws.

8. Кони А.Ф. Избранные труды и речи / А.Ф.Кони; сост. И.В.Потапчук. – Тула : Автограф, 2000. – 640 с.

9. Котляр В. Суд присяжных не для України / В. Котляр // Право України. – 1998. – № 9. – С 72-73.

10. Кульчицький В. Суд присяжных і наукова думка про нього в Україні після судової реформи 1864 р. / В. Кульчицький, О. Сидорчук // Право України. – 2003. – № 6. – С 125-128.

11. Куцин М.М. Суд присяжных: законодавче закріплення і проблеми впровадження у кримінальне судочинство України / М.М. Куцин // Адвокат. – 2006. – № 2. – С 18-25.

12. Ларин А. Иного пути для нас нет. Открытое письмо противникам суда присяжных / А. Ларин // Российская юстиция. – 1999. – № 2.-С. 8-10.

13. Маляренко В. Новий кримінальний процесуальний кодекс України: переваги та недоліки / В. Маляренко, О. Шаповалова // Право України. – 2012. – № 10. – С 9-19.

14. Маляренко В. Позитиви і негативи суду присяжных / В. Маляренко // Право України. – 2000. – № 3. – С 3-2.

15. Михеєнко М. Від суду шефенського до суду присяжных / М. Михеєнко // Радянське право. – 1990. – № 10. – С 67-69.

16. Оверчук С.В. Нові перспективи суду присяжных в Україні / С.В. Оверчук // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренко. Спеціальний випуск. – 2011. № 5. – С. 369-375.

SUMMARY

The article analyzed the legislation of the Ukrainian and foreign authors associated with the formation and development prospects of the jury in Ukraine are considered separate discussion questions and suggestions for improvement of the Institute of Chartered.

17. Петрухин И. Суд присяжных: проблемы и перспективы / И. Петрухин // Государство и право. – 2001. – № 3. – С. 5-15.

18. Русанова І. Проблеми становлення суду присяжных в Україні / І. Русанова // Право України. – 2007. – № 9. – С. 13-17.

19. Стецовский Ю.И. Судебная власть: учебное пособие. – 2-е изд. / Ю.И. Стецовский. – М.: Дело, 2000. – 400 с.

20. Тернавська В.М. Суд присяжных як складова частина демократичної судової влади / В. М. Тернавська // Адвокат. – 2006. – № 8.- С. 19-22.

21. Тertiшник В. Суд присяжных : суть ідеї, історичний досвід та актуальні проблеми сьогодення / В. Тertiшник // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 11. – С. 122-126.

22. Шепітько В. Ю. Психологія судової діяльності : навч. посібник / В.Ю. Шепітько – Х.: Право, 2006. – 160 с.

23. Шишкін В. Формування суду присяжных (досвід Іспанії) / В. Шишкін // Право України. – 2002. – № 2. – С. 139-142.

24. Яновська О.Г. Відродження суду присяжных в Україні та здійснення захисту у кримінальних справах / О.Г. Яновська // Адвокат. -2006. -№ 1.- С. 28-31.